

А. М. Ерліхман,

Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

РЕАЛІЗАЦІЯ ІМПЛІЦИТНОСТІ ЗАСОБАМИ ЛЕКСИЧНОЇ ПОЛІСЕМІЇ У ДРАМАТУРГІЙНОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена розгляду лексичної полісемії як засобу реалізації імпліцитності. Досліджується реалізація імпліцитності двома способами: на основі домінантного значення мовної одиниці у контексті та на основі реалізації двох значень мовної одиниці. Проводиться аналіз різних типів імпліцитного смислу.

Ключові слова: імпліцитність, імпліцитний смисл, драматургічних текст, лексична полісемія.

IMPLICITNESS REALIZATION BY MEANS OF LEXICAL POLYSEMY IN DRAMA TEXT

The article describes lexical polysemy as means of implicitness realization. It focuses on the problem of implicitness in fiction as a necessary component which creates the second level of the text and broadens measures of the message. Implicitness contributes to the expression of author's pragmatic intentions and philosophic characteristics of the text. It is maintained that the author can manipulate with lexical unit which results in realization of different (even oppositional) meanings of one lexical unit. Components of a semantic structure of a lexical unit can form in the text a hierarchical order and be a source of implicitness. Implicit meaning can be realized in two ways: implicitness is realized by one meaning of a lexical unit (this meaning is dominant in context) and can be realized by two meanings (conflict is usually based on this opposition, when interpretation of main ideas of the text is reflected by several meanings of a lexical unit). The article highlights that implicit meaning is created as a result of inversion of lexicographic meanings of one lexical unit which enables every character to emphasize a certain meaning within semantic structure of a word.

Key words: implicitness, implicit meaning, drama text, lexical polysemy.

РЕАЛИЗАЦИЯ ИМПЛИЦИТНОСТИ СРЕДСТВАМИ ЛЕКСИЧЕСКОЙ ПОЛИСЕМИИ В ДРАМАТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ

Статья посвящена рассмотрению лексической полисемии как средства реализации имплицитности. Исследуется реализация имплицитности двумя способами: на основе доминантного значения языковой единицы в контексте и на основе реализации двух значений языковой единицы. Проводится анализ разных типов имплицитного смысла.

Ключевые слова: имплицитность, имплицитный смысл, драматургический текст, лексическая полисемия.

Дослідження реалізації імпліцитності (далі Ім) вимагає аналізу семантичної структури мовної одиниці, який «ставити питання про відношення між семами, спосіб їх репродукції на основі ієрархічної організації сем у складі значення лексичної одиниці» [3, с. 557]. Компоненти семантичної структури у межах тексту представлені в ієрархічній послідовності, вони, за спостереженнями Є. І. Шендельс, «можуть перерозподілятися – другорядні компоненти можуть стати основними, основні – другорядними» [цит. за : 1, с. 7]. Такий перерозподіл семантичних компонентів у драматургічному тексті (далі ДТ) виступає джерелом смислотворення і, як переконують результати аналізу, пов'язані з цим явищем семантичні вияви можна по праву зарахувати до засобів реалізації Ім.

Імплицитний смисл (далі ІС) може формуватись на основі лексичної полісемії двома способами, коли: джерелом ІС виступає одне із значень лексеми; у витоках ІС лежать два значення і тоді, як правило, це ідейний ІС, що містить протиставлення.

Виведення ІС на основі домінантного значення мовної одиниці у контексті. Як приклад проаналізуємо ієрархію значень у семантичній структурі лексеми *age* в ДТ. ІС у аналізованому фрагменті реалізується завдяки актуалізації окремих значень цієї лексеми, в результаті чого імплікуються різні ціннісні орієнтири персонажів:

(1) LUKE ... *Only it wasn't to comeliness I was alluding at all, my dear girl, and you taking me short, but to age. Age!*

JULIA. *Age!*

LUKE. *Age! Age is a woeful and a terrible misfortune.*

JULIA (sharply). *It's myself that has worn my age, Mr. Quilter, and I'll thank you to remember it.* [5, с. 13]

Словник «Longman Dictionary of Contemporary English» фіксує такі значення цієї лексеми: *age 1 – the number of years someone has lived or something has existed; age 2 – the age when you are legally old enough to do something; age 3 – one of the particular periods of someone's life; age 4 – the state of being old; age 5 – a particular period of history* [7, с. 28].

У наведеному фрагменті йдеться про намагання переконати головну героїню зв'язати себе подружніми узами, при цьому полісемія лексеми *age*, уможлиблює актуалізацію різних її значень, в результаті чого виникає непорозуміння між Люком та Джулією. У першій частині діалогу Джулія не може збагнути апеляції співрозмовника до її віку, оскільки співрозмовник звертається до другого компонента семантичної структури лексеми *age*. Але з перебігом діалогу спостерігається своєрідна динаміка, в результаті чого експлікується перший, домінантний у семантичній ієрархії. Він позначає сприятливу, бажану пору для одруження. Актуалізація цього значення відбувається завдяки смисловій співвіднесеності зі словосполученням *a woeful and a terrible misfortune*, що імплікує вказівку на обмеженість часу жіночого розквіту. Така імплікація спостерігається у внутрішній класифікації, тоді як у зовнішній вона функціонує на ідейному рівні. (Ідейний ІС – потрібно вчасно виходити заміж)

Імплицитним смислотворчим засобом виступає також ієрархічна організація значень лексеми *notion* у п'єсі «Справа зламаних петуній». У словниковій дефініції лексема *notion* представлена двома значеннями: 1) *notion 1 – an idea, belief, or opinion; 2) notion 2 – small things such as thread and buttons that are used for sewing* [7, с. 1122].

Аналізована лексема входить у словосполучення *Simple Notions*, що є назвою магазину. У тексті п'єси експліцитно представлене це значення, тобто номінується магазин, у якому продаються *thimbles–threads–ladies' needlework–white gloves* [9, с. 18] та інше, але імпліцитно реалізується також перше значення лексико-семантичної структури:

(2) Dorothy. ... *Also I'm going to change the name of the store. It isn't going to be «Simple Notions» any more; it's going to be «Tremendous Inspiration»* [9, с. 22].

Реалізація цього значення уможливлена семантичним зв'язком з лексемою *inspiration*, у результаті чого ключове словосполучення отримує нове тлумачення *simple ideas*, що імплікує світоглядні позиції персонажа. (Образотворчий ІС – Дороти прагне позбутись застарілих поглядів)

Ієрархія значень може лежати в основі каламбуру, гри слів, явища, яке М. О. Рудяков характеризує як «навмисне переосмислення слова» [2, с. 119], при цьому виникає іронічний ефект. За допомогою маніпулювання семантичними компонентами досягається актуалізація Ім, створюються нові конотативні природження, як, наприклад, у наступному прикладі,

що містить бесіду персонажів п'єси «Пігмаліон» про дівчину низького соціального стану, яку професор зробив об'єктом свого експерименту:

(3) HIGGINS. ... *I've picked up a girl.*

Mrs HIGGINS. *Does this mean that some girl has picked you up?* [8, с. 53]

У цьому уривку відбувається переорганізація таких значень *pick up* 1 (*to let someone get into your car, boat etc and take them somewhere*) та *pick up* 2 (*become friendly with someone you have just met because you want to have sex with them*) [7, с. 1234].

Вирішивши похвалитися перед матір'ю результатом своєї роботи з перевтілення дівчини, так би мовити, «з грязі в князі», професор Хігінс послуговується дієсловом *to pick up*, яке у цьому контексті актуалізує перше із наведених значень. Однак, крім цього, лексема набуває негативної конотації, що пов'язане з походженням дівчини. У репліці його матері актуалізується семантика *pick up* 2, що стає імпліцитним засобом творення образу Хігінса. По-перше, автор виводить на перший план значення, яке імпліцитно вказує на холостяцьке життя професора, яке турбує його матір (це стає зрозумілим з продовження бесіди), а по-друге, зміна стану дієслова (з активного на пасивний) імплікує його сором'язливий характер та відсутність досвіду у стосунках з особами прекрасної статі, а тому його вчинки викликають у матері здивування. (*Образотворчий ІС – Хігінс не вміє поводитися з жінками*)

Виведення ІС на основі реалізації двох значень мовної одиниці. У ДТ семантичні компоненти лексеми не тільки набувають здатності перерозподілятися, часом вони навіть взаємовиключні, антонімічні – на різних мовних рівнях що поларизацію розглядають у сучасному мовознавстві як вияви енантіосемії. На такому протиставленні базується конфлікт у ДТ, коли мовна інтерпретація основних ідейних позицій персонажів пов'язана з кардинально протилежними значеннями ключової лексеми. Розглянемо для прикладу фрагмент, який репрезентує роздуми щодо обов'язковості появи у публічних місцях у капелюсі:

(4) Caller. *I cannot possibly be seen in the street without a hat.*

Poet. *Why not?*

Caller. *It can't be done.*

Poet. *But you confuse externals with essentials.*

Caller. *I don't know what you call essentials, but being decently dressed in London seems pretty essential to me.*

Poet. *A hat is not one of the essential things of life* [4, с. 49].

Можлива Ім лексеми *essentials* пов'язана з тим, що її словникова дефініція передбачає два значення: 1) *essential* 1 – *something that is necessary to do something or in a particular situation*; 2) *essential* 2 – *the basic and the most important information or facts about a particular subject* [7, с. 531].

На експліцитному рівні розглядуваного фрагмента реалізується перше значення, яке у поєднанні з категоричними висловленнями одного з персонажів виражає важливість дотримання «дрес-коду». Смисловий зв'язок лексем *hat* та *externals* актуалізує спільну семантичну ознаку '*appearance*'. Протиставлення лексем *essentials* : *externals* на імпліцитному рівні актуалізує друге значення, що притаманне спільнокореневому з ним прикметнику *essential*. Імпліцитна реалізація другого значення вказує на важливість у житті людини не зовнішності, а її внутрішнього світу. В основі ідейного конфлікту лежить облігаторність правил, імплікована *essential* 1, яка нав'язує особистості громадську думку, пригнічуючи індивідуальне. У ДТ такий консерватизм протиставляється самотності духовного світу. Це розуміння актуалізується внаслідок перерозподілу значень, у результаті якого на першорядну позицію виходить периферичне. (*Ідейний ІС – у людині внутрішнє повинно домінувати над зовнішнім*)

Схожу суперечливість семантичних компонентів можна простежити на лексемі *conscience*, складники змістової структури якої у тексті презентують сторони конфлікту:

(5) PHILIPPA. < ... > *It is wicked of you to put it like that, it's unkind, when all I am trying to do is to free you from your duty.*

CHARLOTTE. *It's not my duty you are trying to free me from, it's my conscience.*

PHILIPPA. *It is your conscience is troubling you? Or what people will say, and perhaps the heavenly consequences?*

CHARLOTTE. *Oh, shut up Phil, you beast! Aren't I refusing to go? What more do you want? Besides, Owen may be taken away, and then I can marry, and your old conscience can take you to Somaliland or anywhere else horrid* [6, с. 59].

Змістова структура лексеми *conscience* представлена двома значеннями: 1) *conscience* 1 – *the part of your mind that tells you whether what you are doing is morally right or wrong*; 2) *conscience* 2 – *a guilty feeling that you have about something bad you have done* [7, с. 328].

Центральне місце у фрагменті належить проблемі, яка постала у сестер, що мріють облаштувати особисте життя, нині обтяжене доглядом за братом-інвалідом Оуеном. Моральний обов'язок виражений у тексті лексемою *duty*. Вона актуалізує різні значення ключової лексеми. Так, у інтродуктивній частині діалогу актуалізоване друге, яке встановлює смисловий зв'язок із лексемою *duty* (*something that you have to do because it is morally or legally right* [7, с. 490]). Цей зв'язок ґрунтується на суперечності, вираженій семами *guilty* : *morally or legally right*. Реалізація цього значення імплікує нехті Шарлотти і надалі вести таке нужденне життя та її небажання погодитися з сестрою, яка готова взяти цей тягар на свої плечі і сумлінно нести його весь свій вік.

Семантичний зв'язок суміжності, за рахунок семи *morally right*, спільної для лексем *duty* та *conscience* 1, імплікує підрунтя світоглядних позицій сестер. Філіппа вірна сімейному обов'язку, тому її репліки відбивають перекодування встановленого порядку семантичних компонентів, де домінантне значення репрезентоване як перше. Його експлікація підтверджується запитанням-докором (*Or what people will say, and perhaps the heavenly consequences?*), яке семантично співвідноситься з пропозицією Шарлотти відвідати місця, далекі від цивілізації. Така ідея дещо гіперболізовано подає її позитивні моральні риси у негативному світлі. Діаметральна відмінність ціннісних позицій персонажів покривається семантичною структурою однієї лексеми. (*Ідейний ІС – людина повинна робити вибір між моральними догмами та власними бажаннями*)

Отже, серед засобів реалізації Ім виділяються можливості, які криються в лексичній полісемії. У ДТ спостерігаємо авторське маніпулювання мовними одиницями, в результаті якого одна й та сама лексема виступає в різних значеннях, аж до протилежних. Відбувається реорганізація семантичних компонентів, що стає джерелом формування ІС. ІС створюється внаслідок інверсії лексикографічної ієрархії значень, що дозволяє кожному з персонажів у межах словникової семантичної структури лексеми актуалізувати певне значення на власний розсуд. Як результат цього лексема може відіграти важливу роль у формуванні ідейно-образної канви тексту або стає імпліцитним засобом концентрації конфлікту.

Література:

1. Руднев А. Г. Синтаксис осложненного предложения / Алексей Георгиевич Руднев. – М. : Гос. уч.-пед. изд-во М-ва Просвещения РСФСР, 1959. – 199 с.
2. Рудяков Н. А. Основы анализа художественного текста / Николай Александрович Рудяков. – К. : Наукова думка, 1989. – 152 с.
3. Фабіан М. П. Ієрархічна організація сем у складі лексичних значень етикетних слів / М. П. Фабіан // Acta Hungarica : журнал Центру гунрарології Ужгородського держ. ун-ту : Ювілейний збірник на честь 80-річчя від дня народження професора Петра Лизанця / відп. ред. П. М. Лизанець. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2010. – С. 555–564.
4. Dunsany L. The Lost Silk Hat / Lord Dunsany // Five Modern Plays / ed. by E. D. Brown. – Boston : International Pocket Library, 1936. – P. 43–52.
5. Fitzmaurice G. The Country Dressmaker / G. Fitzmaurice // Fitzmaurice G. Five Plays / Geogre Fitzmaurice. – London and Dublin : Maunsel & CO., LTD., 1914. – P. 1–57.
6. Hughes R. The Sister's Tragedy / Richard Hughes // Five Modern Plays / ed. by E. D. Brown. – Boston : International Pocket Library, 1936. – P. 53–74.
7. Longman Dictionary of Contemporary English / [director, Della Summers]. – [4th ed.]. – Edinburg : Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.
8. Shaw B. Pygmalion / Bernard Shaw. – М. : Higher School Publishing House. – 140 p.
9. Williams T. Simple Notions / T. Williams // Plays for Reading : Using Drama in EFL / compiled by D. Curry, revised and expanded by T. Kral. – Washington, D. C. : the Office of English Language Programs, 2005. – P. 9–23.

УДК 811. 161.1'42

К. Л. Ковалёва,

Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця, г. Харьков

ЦИТАТА КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЙ ДИАЛОГИЧНОСТИ РОМАНА Б. АКУНИНА «АЛМАЗНАЯ КОЛЕСНИЦА»

В статье рассматриваются особенности функционирования цитат в романе Б. Акунина «Алмазная колесница» как средства создания «многослойности» семантики и выведения текста на межтекстовый уровень. Автором представлены различные точки зрения на определение цитаты, классификации, исследуется роль цитат в зависимости от положения в тексте.

Ключевые слова: роман «Алмазная колесница», постмодернистский текст, текстообразующее средство, смыслообразующее средство, цитата, крылатые слова и выражения, афоризмы, сильная позиция, функции цитат.

ЦИТАТА ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЇ ДІАЛОГІЧНОСТІ РОМАНУ Б. АКУНІНА «АЛМАЗНА КОЛЕСНИЦА»

У статті розглянуто особливості функціонування цитат у романі Б. Акуніна «Алмазная колесница» як засобу створення «багатошаровості» семантики та виведення тексту на міжтекстовий рівень. Автором представлено різні точки зору на визначення цитати, класифікації, досліджено роль цитат в залежності від положення в тексті.

Ключові слова: роман «Алмазная колесница», постмодерністський текст, текстотвірний засіб, смислотвірний засіб, цитата, крилаті слова і вирази, афоризми, сильна позиція, функції цитат.

QUOTATION AS MEANS OF INTERTEXTUAL DIALOGUENESS CREATION IN B. AKUNIN'S NOVEL «ALMAZNAYA KOLESNITSA»

The article deals with peculiarities of quotations' functioning in B. Akunin's novel «Almaznaya kolesnitsa» as means of creating «multilayers» of semantics and raising the text to a intertextual level. The author gives different viewpoints of a quotation definition – from a broadside (literary one) to a restricted one (which is linguistic). Different points of view of this notion that are represented in the modern science are briefly considered, different classifications are being analyzed. The multilayers and multifunctionality of quotation insertions are analyzed with the illustration of examples from B. Akunin's novel «Almaznaya kolesnitsa». The peculiarities of the quotation insertions' functioning in dependence to the position in the text (in a strong position in particular) are being researched. Quotations link the events of the text with the phenomena of the human history and culture, encourage raising of the text to a intertextual level. It is emphasized that the type of an intertexteme being analyzed is a definite code form of expressing of the author's intentions.

Key words: novel «Almaznaya kolesnitsa», postmodern text, text-creating means, sense-making means, attributed quotation, non-attributed quotation, winged words and phrases, aphorisms, strong position, semantic function, expressive function, intriguing function, characterological function.

В рамках теории интертекстуальности глубокому рассмотрению и переосмыслению подверглась цитата. В постмодернистских текстах цитаты расширили свои функции, в том числе и не свойственные им до последнего времени. Этим определяется актуальность исследования. Цитата приобрела статус ведущего текстообразующего средства: «текст образуется из анонимных неуловимых и вместе с тем уже читанных цитат – из цитат без кавычек» [4, с. 418]. Исследователь О.Е. Романовская утверждает, что цитата является основной единицей речевого мышления в эпоху постмодерна [9].

В современной лингвистике исследованием цитат занимались Н. Д. Арутюнова, Н. Д. Бурвикова, В. В. Варченко, Л. А. Гладышева, Е. И. Земская, В. Г. Костомаров, В. В. Красных, Т. В. Литвиненко, З. Г. Минц, С. И. Сметанина, Н. А. Фатеева, И. В. Фоменко, В. Е. Чернявская и другие. Авторы затрагивают вопросы источников цитат, их функционирования, описывают некоторые их разновидности и особенности употребления.

Целью настоящей статьи является краткий обзор и анализ функциональных возможностей цитатных включений в романе Б. Акунина «Алмазная колесница».

В рамках теории интертекстуальности существует несколько взглядов на определение цитаты, от широкого (литературоведческого) до узкого (лингвистического). Так, Р. Барт определяет цитату как любое заимствование претекста текстом-реципиентом. Для него весь текст представляет собой раскавыченную цитату, которая не имеет конкретного определения и не отличается ни от аллюзии, ни от реминисценции.

В широком значении определение «цитата» нередко употребляется как общее, родовое, и включает в себя собственно цитату как дословное воспроизведение элемента чужого текста, аллюзию, реминисценцию, аппликацию, парафразу и т. д.